

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2025

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 Porosz Tibor**
A szociális identitás az *anátman*-tan tükrében, avagy a Buddha társadalomszemléletének alapjai
- 71 Keller Mirella**
Értekezés *chan* buddhista szövegekről
– A tea, a meditáció és a megvilágosodás esete
- 86 Béres Judit – Kuzder Rita**
A tibeti népi buddhizmus megjelenése a kispikai prózai műfajokban és a népdalokban
- 122 Tóth Sándor**
Környezetetika
– Lehetőségek és kihívások
- 172 Kelényi Béla**
Korunk *mandalái*
– Tenzing Rigdol
Egy gondolat életrajza című installációja

ARCHÍVUM

- 201 Hidas Gergely**
Egy kiadatlan kézirat
Schmidt József hagyatékából
- 203 Schmidt József**
A Dsátakák könyve.
Páli mesék, regék, elbeszélések

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

- 275** Matthew T. Kapstein (ed.)
Tibetan Manuscripts and Early Printed Books. Volume I. Elements, Volume II. Elaborations. Ithaca and London: Cornell University Press. 2024.
(Kuzder Rita)
- 278** Richard Salomon. *The Buddhist Literature of Ancient Gandhāra: An Introduction with Selected Translations.* Somerville: Wisdom Publications. 2018. (Hidas Gergely)
- 281** Summaries in English

A 16. fejezet az állatorvoslásról, ezen belül pedig a lóismeretről ad kitűnő leírást egy tibeti kéziraton keresztül.

A 17. fejezet egy *bönpo* liturgikus kézirat dekódolása. Először a liturgia folyamán használt hangszereket ismerteti, majd arra tér ki bővebben, hogyan jelölik a szövegben az éneklés módjára, illetve az egyes hangszerek megszólaltatására vonatkozó megjegyzéseket.

A 18. fejezetben a jósláshoz használt kézikönyvekről és kalendáriumokról olvashatunk.

A IV. részben a 19. fejezet a Kínában nyomtatott tibeti könyvekről szól.

A 20. fejezet a Mongóliában használt és írt vagy másolt tibeti könyvekről készült tanulmány. Ennek érdekes részét teszik ki a fényűzően díszített és írt kéziratokról szóló bekezdések.

Az V. rész két fejezete pedig a feljebb már említett két esettanulmány.

A második kötet végén található még egy tibeti kéziratokkal és könyvkiadással kapcsolatos glosszáriumot is.

A tibetisztika tudományterülete alapvetően a kéziratoktól és nyomtatott könyvektől függ, és ez a kitűnő útmutató ezekhez az anyagokhoz és azok tanulmányozási módszereihez elengedhetetlen, akár kezdő hallgatók, akár haladó tudósok számára. A tibeti buddhizmus, valamint a tibeti történelem és kultúra változatos dimenzióival foglalkozó hallgatókat és tudósokat megszólító kötet a könyv globális történetéről szélesebb körben tájékozódó tudósokat és más olvasókat is érdekelné fogja.

Kuzder Rita

Richard Salomon. *The Buddhist Literature of Ancient Gandhāra: An Introduction with Selected Translations*. [Classics of Indian Buddhism] Somerville: Wisdom Publications. 2018. xxiv, 456 pp.

A buddhizmus kutatás egyik kiemelkedően izgalmas kurrens témája a világ legrégebbi buddhista kézíratainak a feldolgozása az ókori Gandhāra területéről. A nagyjából három évtizede zajló munka a gándhári prákrit nyelven fennmaradt, *kharósthī* írással elsősorban nyírfakéreg tekercseken rögzített szövegek kiadására és kontextusba helyezésére fókuszál.¹ A kb. i.e. 1. sz. — i.sz. 3. sz. időszakából származó, radiokarbon technikával igazolt

¹ A tágabb témakör korai felfedezése Stein Aurél nevéhez fűződik (lásd A.-M. Boyer, E.J. Rapson, E. Senart, P.S. Noble. 1920–1929. *Kharoṣṭhī Inscriptions Discovered by Sir Aurel Stein in Chinese Turkestan*, Oxford, Clarendon Press: Nos. 510, 511), és nagyobb léptékű úttörő vizsgálata a gándhári *Dharmapada* kiadása volt Khotánból (John Brough. 1962. *The Gāndhārī Dharmapada*. London, Oxford University Press). A *kharósthī* írás jobbról balra olvasandó.

korú leletek, a mai Pakisztán és Afganisztán határvidékén maradtak fenn az általános dél-ázsiaiánál kedvezőbb, monszunmentes klímának, illetve a legtöbbször valamilyen föld alá temetett tárolóedényben való elhelyezésnek köszönhetően. A több, mint 200 kézirat sok tucat szöveget rejt, és gyakran „A buddhizmus holt-tengeri tekercei”-ként hivatkoznak rájuk. A kutatás alapvetően nyugati gyűjteményeken alapul, melyek közül kiemelkedik a British Library, a Library of Congress és a University of Washington anyaga, illetve több privát műgyűjtő kollekcója. A bonyolult feldolgozási folyamatot jelentősen nehezíti a rendkívül törekeny tekercek kiterítése, a kisebb darabok *puzzle*-szerű összerakása, az írás kiolvasása, a szövegek pontos értelmezése, valamint a lelőhelyek és feltárási körülmények homálya. Mindehhez hozzátevődik még a gándhári nyelv ismeretének ritkasága, valamint a kapcsolódó szótárak és nyelvtankönyvek sokáig kényszerű nélkülözése is.

Ezt a rendkívül komplex és szinte évről-évre újabb eredményeket hozó témát az első igazán átfogó összefoglalás formájában mutatja be a jelen recenzió tárgyát képező monográfia, melynek szerzője Richard Salomon, a kutatások mai napig talán legelismerőbb szakértője.² Bár a könyvet elsősorban inkább egy szélesebb közönségnek szánták, az mégis egyértelműen kötelező olvasmány a szűkebb szakma számára is. A szerző kitűnően egyensúlyoz ebben az olvasóközönséget illető helyzetben, sorra felvonultatva a nagy kérdésköröket, majd válogatott forrásfordításokat közreadva.

A kötet első része a kontextusokat vizsgálja: a három nagy fejezet a gándhári buddhizmus világát, a buddhista kéziratok, nyelvek és kánonok témakörét, valamint a gándhári buddhista irodalmat mutatja be. A könyv második részében szövegfordítások állnak, melyek *szútrákat*, verses műveket, legendákat és születéstörténeteket, skolasztikus kommentárokat és vitaszövegeket, továbbá korai *mahájána* szentiratokat mutatnak be. A kötet végül egy hasznos összegző résszel zárul.

Salomon ismertetése alapján megtudhatjuk, hogy az eddigi szövegleletek közül kb. négy tucat a tanítószöveg (*szútra*), mellettük fellelhető nagyjából két tucat skolasztikus munka (*sásztra*), egy-egy tucat narratíva (*avadána*), diszciplína (*vinaja*, *prátimókša*) és *mahájána* tanítás (pl. *pradnyáparamitá*), valamint néhány himnusz (*sztótra*) és varázsszöveg (*raksá*) is. Fontos megjegyezni, hogy több tucat szöveg egyelőre még azonosításra vár. Figyelemre méltó a *Khuddaka-nikája/Ksudraka-ágama* népszerű szövegeinek (pl. *Dhammapada/Dharmapada*) gyakori előfordulása, illetve az, hogy a *mahájána* egymás mellett jelenik meg a hagyományos irányzatokkal.

A kutatás és a kötet egyik fontos kérdése, hogy miért pont ezek a szövegek maradtak fenn gándhári nyelven, és vajon mire használhatták őket. A szerző elemzése szerint

2 Salomon korábbi munkája, az *Ancient Buddhist Scrolls from Gandhāra: The British Library Kharoṣṭhī Fragments* (Seattle: University of Washington Press, 1999), természetesen továbbra is alapvető fontosságú, mégis az újabb leletek előkerülése miatt a téma szűkebb taglalását nyújtja csak. Lásd még a folyamatosan frissülő gándhari.org weboldalt.

kolostori és világi felhasználású szövegekkel állunk szemben, melyek egy részét prédikációs anyagként és jegyzetként, illetve hitoktatás során, iskolai curriculumként is használhatták, az utóbbi esetében memoriterként, az *Arapacana* ábécé elsajátítására, vagy a Buddha életlegendájának megismerésére. Mindezen túl, egyes gyűjtemények egyfajta antológiának tűnnek, melyekben fontos és népszerű szövegek kaptak helyet. Érdeemes még megjegyezni, hogy a leletanyag hozzávetőlegesen fele lokális-regionális szövegnek látszik, nem a nagy kanonikus gyűjtemények részének. Salomon ezzel kapcsolatban felveti a „formális” és „praktikus” kánonok kérdését, és maga pillanatnyilag ez utóbbi felé hajlik a gándhári szövegek besorolását illetően.

A kötet sokszor ismételt üzenete, hogy a leletek folyamatosan kerülnek elő, és emiatt állandóan változik az anyagról kapott képünk. És hogy ez mennyire így van, mi sem bizonyítja jobban, hogy Salomon két évvel a könyv megjelenése után már további fontos eredményeket közöl egy írásában (*Where are the Gandharan Sūtras? Some Reflections on the Contents of the Gandhari Manuscript Collections*. In: Dhammadinnā (ed.) *Research on the Saṃyukta-āgama*. Taipei: Dharma Drum, 2020: 173-200), melyből megtudhatjuk, hogy több, mint öt tucat, Kabulból származó, újonnan előkerült tekercs feldolgozását kezdték el nemrég kutatók, melyek néhány *mahájána* szöveget is tartalmaznak.

A gándhári nyelvű leletgyűttestől szóló könyv fontos tanulságokat közvetít az olvasó számára. Valószínűnek látszik például, hogy a *mahájána* szövegek nem feltétlenül szanszkritul keletkeztek. Úgy tűnik továbbá, hogy bizonyításra került az ú.n. „gándhári hipotézis”, miszerint a korai kínai fordítások gándhári anyagokból készülhettek. Szintén megerősödött az az elképzelés, hogy a korai indiai buddhizmus sokféle lokális tradíció összessége lehetett, nem pedig egy monolit jelenség.³ Végül, de nem utolsósorban, a könyv bemutatja, hogy a buddhista kéziratfeldolgozás újabb aranykorát éljük napjainkban, mely remélhetőleg még hosszabb időn keresztül folytatódhat tovább.

A téma súlyát esetlegesen megkérdőjelezőkkel kapcsolatban pedig Salomon egy tanulságos-szellemes anekdotát is közread befejezésképp: egyik előadása után valaki azt kérdezte, hogy ugye azért nem mondhatjuk, hogy megtalálták „Az ötödik nemes igazság”-ot is a tekercsek szövegeiben? A nemleges válasz után pár évvel, a szerző legnagyobb meglepetésére, előkerült egy gándhári skolasztikus munka, amely konkrétan erről „Az ötödik nemes igazság”-ról is beszél. És hogy milyen összefüggésben? Ennek megválaszolására érdemes fellapozni az ismertetett kötet összegző fejezetét.

Hidas Gergely

³ A „buddhizmusok” megközelítés a közelmúltban már két átfogó könyv címében is megjelenik: Richard H. Robinson, Willard L. Johnson, Thanissaro Bhikkhu. 2004. *Buddhist Religions: A Historical Introduction*. Belmont, Wadsworths; John Strong. 2015. *Buddhisms: An Introduction*. London, Oneworld.